

dremblŷs (ten pat) = *dremblŷs*, *kàsti* (s. v. *czesàc*) = *kàsti*, *pa-žàras* (s. v. *dozór*) = *pa-žàras*, *skaistŷs* (s. v. *czysty*) = *skaistŷs*. Aiškios korektūros klaidos yra *aeivóti* (s. v. *dziwić*) vietoj *deivóti* ir gal *broterėlis* (s. v. *brat*) vietoj *broterėlis*.

Juo arčiau pirmojo tomo pabaiga, tuo įvairių su liuanika susijusių netikslumų pasitaiko vis rečiau. Tad galima tikėtis, kad kituose tomuose jų bus dar mažiau. Autoriui čia daug galėtų padėti mūsų dabartiniai aiškinamieji žodynai (didysis ir dabartinės kalbos) ir rėmimasis lietuviškai rašytais etimologijos darbais (K. Būgos „Kalba ir senove“ ir kt.). Svarbus pagalbiniškas, be abejo, dabar bus ir E. Frenkelio žodynas.

Baigiant reikia linkėti, kad kaip galint greičiau pasirodytų tolesni šio vertingo etimologijos veikalo tomai. Jų laukia, be kitų, ir liuanistai.

DVI ETIMOLOGIJOS PASTABOS

V. Urbutis

I. Gručkas

Daržovė *Brassica napus* mūsų tarmėse yra vadinama įvairiai: *griežčiu*, *sėtinu*, *gručku*, *kručku*, *koliu* ar dar kitaip. Dėl vieno iš tų sinonimų, žodžio *gručkas*, pravartu kai ką pasakyti atskirai, nes iki šiol dar neturime visai patenkinamo jo kilmės aiškinimo. Didžiojo Lietuvių kalbos žodyno III tome prie žodžio *gručkas* nurodytas baltarusių tokios pat reikšmės žodis *брычка*. Galvoti, kad iš to baltarusių žodžio išriedėjo mūsų *gručkas*, deja, negalima, nes tada lieka neišaiškintas žodžio pradžios priebalsio *g* atsiradimas vietoj originalo *b*. Pr. Skardžius savo darbe „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“ (79 psl.) *gručką* kildino iš lenkų tarmių žodžio *gruszki* „tokia bulvių rūšis“ (pagal kilmę — mažybinė daiktavardžio *grusza* „kriaušė“ forma). Tas aiškinimas dabar duodamas ir Frenkelio lietuvių kalbos etimologijos žodyne (s. v. *kručkas*). Vis dėlto ir tos etimologijos negalima laikyti patikima: jai prieštarauja sugretintų žodžių reikšmės ir iš dalies fonetikos skirtumas, o taip pat žodžio *gručkas* geografija.

Gručkas (griežčio reikšme) vartojamas tik nedideliame Lietuvos TSR pietvakarių kampe (Liubavas, Kalvarija, Kapsukas, Vilkaviškis ir kt.). Į rytus ir šiaurę nuo šio ploto eina *kručko* paplitimo ruožas (Veisiejai, Punkskas, Šeštokai, Liudvinavas, Alytus, Prienai, Vilkija, Girkalnis ir kt.). *Kručko* kilmė yra aiški — jis yra atsiradęs iš baltarusių tos pat reikšmės dialektizmo *крычка* (jam artimiausia yra apie Krekenavą, Babtus ir kt. vartojama lytis *kručka*). Tą baltarusių žodį reikia laikyti ir mūsų *gručko* originalu. *Gručko* vartojimo plotas aiškiausiai rodo jį atsiradus iš *kručko*. Tik skardumu tesiskiriančių priebalsių *k* ir *g* kaitaliojimasis, ypač žodžio pradžioje, nėra lietuvių kalboje retenybė. Čia pakaks keletu tokių pavyzdžių, kur pirmykštis žodžio pradžios *k* yra pakeistas skardžiuoju *g* kaip tik slavizmuose: *galdūnas*, *galiūnikas*, *gamziūlka* (Kartena; plg. lenkų *kamzółka*), *garnŷzas* (Leliūnai, Uliūnai; plg. baltarusių *карніз*), *gelnė*, *goptū-*

ras, *gvalda* ir t. t. (žodžius, kurių vieta nenurodyta, galima rasti Lietuvių kalbos žodyno III t.). Galimas daiktas, kad *kručui* išvirsti į *gručką* bus padėjusi disimiliacija.

Kad *gručko* negalima skirti nuo *kručko*, rodo ir tas, jog šalia formos *griučkas* ploto (Sintautai, Sakiai) yra vartojama ją atitinkanti forma *kriučkas* (Veliuona ir kt.).

2. P a n t a s

E. Frenkelio žodyne (s. v. *pántas* 2), lygiai kaip ir A. Briuknerio darbe „Die slavischen Fremdwörter im Litauischen“ (Weimar, 1877, S. 115), linkstama galvoti, kad liet. *pántas* (*pánta*) „gegnių (= kreklių, kazilų, spary) jungiamoji kartelė, juosta, skersinis“ yra kilęs iš lenkų panašios reikšmės žodžio *bant* (< vid. vok. aukšt. *bant* „skersinis“). Tokiam aiškinimui rimtai prieštarauja fonetikos skirtumas: lietuvių kalboje sunku rasti slavizmų, kurie turėtų *p*- vietoj originalo *b*-. Abejonių kelia dar tas dalykas, kad lenkų *bant* „juosta (gegnių skersinis)“ šiaurės rytų Lenkijoje pasitaiko tikrai vietomis ir, lenkų kalbininko K. Ničo nuomone, čia bent kiek daugiau plisti (kaip literatūrinės kalbos žodis) ir išstumti savo sinonimus yra pradėjęs tikrai vėlesniais laikais¹, kai tuo tarpu žodis *pántas* mūsų žodynuose jau yra nuo XVIII a. vidurio.

K. Alminauskiui žodis *pántas* „juosta“ nesiskiria nuo germanizmo *pántas* „įkaitas, užstatas“ ir kartu su juo yra atsiradęs iš vokiečių dial. (buv. Rytprūsių) *pant* = vok. liter. klb. *Pfand* „įkaitas, laidas“². Su tokiu aiškinimu neleidžia sutikti gretinamų žodžių reikšmė (liet. „juosta“— vok. „įkaitas“).

Žodį *pántas* (*pánta*) „juosta“ pažįsta šie Mažosios Lietuvos žodynai: Ruigio (1747)—„Hahnbalke, Pántas, to, m.“ (II, 188 psl.), Milkės (1800)—„Panta, tós, f. der Hahnen-Balken“ (I, 191 psl.) ir „Hahnbalke, Pantas, to, m.“ (II, 250 psl.), Neselmano (1851)—„Pánta, ós, f. der Hahnenbalken am Gebäude, von Anders Gëwëlis genannt“ (277 psl.), Kuršaičio (1883)—„pántas, -o Subst. m. . . der Hahnenbalken im Gebäude“ (292 psl.; čia duodama ir Milkės *pánta*). Becenbergeris duoda „pantélis, sg., der hahnenbalken“³— iš Enskehmen, į šiaurės vakarus nuo Stalupėnų; maždaug iš tų vietų yra žinoma ir nemažybinė forma *pantas*⁴. Lietuvos TSR teritorijoje *pánto* ir *pántos* („juostos“ reikšme) vartojimo plotas šiandien beveik sutampa su aukštaičių vakariečių pietinės ir vidurinės dalies plotu. Tas žodis žinomas daugelyje vietų nuo Pernaravos ir Raseinių šiaurėje iki Vištyčio ir Kalvarijos pietuose, nuo Jurbarko ir Vištyčio vakaruose iki Garliavos ir Prienų rytuose. Pietinėje to ploto dalyje, paprastai, vartojama forma *pántas* (Graziškiai, Kapsukas, Prienai, Alksnėnai, Garliava, Zapyškis ir kt.), o šiaurinėje, didesnėje — *pánta* (Bagotšilis, Griškabūdis, Sintautai,— pasta-rojoje vietoje pažįstama tik daugiskaita,— Lekėčiai, Jurbarkas, Čekiškė, Gir-

¹ K. Nitsch. Wybór pism pismonistycznych, II, Wrocław, 1955, str. 52—55.

² K. Alminauskis. Die deutschen Lehnwörter im Litauischen, K., S. 95.

³ A. Bezenberger. Litauische Forschungen, Göttingen, 1882, S. 150.

⁴ C. Cappeller. Kaip senėji Lėtuvininkai gyveno, Heidelberg, 1904, 1 psl.

kalnis ir kt.; forma *panta* vartojama ir žemaičių dūnininkų pietryčių pakraštyje: Eržvilkas, Raseiniai, Viduklė).

Zodis *pántas* (*pánta*) lietuvių kalboje yra pažįstamas ir kitokiomis reikšmėmis. Iš didžiojo Lietuvių kalbos žodyno kartotekos matyti, kad *pantas* (priegaidė ?) Gaurėje ir Priekulėje žymi tvoros straipsnį (vienų išilginių karčių tarpą). Kuršių Marių žvejai *pantu* vadina tam tikrą prietaisą žuvims (ypač unguiams) gaudyti, padarytą iš sujungtų venterių (Rusnė, Priekulė)⁶. Ta reikšme *pantą* pasiskolino ir buv. Rytprūsių vokiečiai, plg. jų *Pant* (*Pante*) „pantas“⁶. Panašių skolinių yra ir daugiau, plg. *Bradden* (*Braddē*) „bradaī (brādai), brandinė“, *Wenter* „vénteris“ ir kt. Kiek kitaip — „virvės venteriu priė kuolų pririšti“ reikšme — *pántas* yra vartojamas Drevernos žvejų. Šiaurės žemaičiai dounininkai pažįsta žodį *pañtas* „prėslas, šalinė“ (Leckava, Mažeikiai, Tirkšliai, Zidikai, Barstyčiai, Skuodas, Palanga)⁷. *Pañto* „prėslas“ plotas nesibaigia šiaurine žemaičių siena: žodis *pañts* (kai kur *pañte*, *panta*) „prėslas, pantas (vietomis — tik šieno, kaip ir Palangoje)“ yra plačiai pažįstamas latvių Kurše. Tas žodis (-an- rodo jį esant gautą iš kuršių) latvių tarmėse ir literatūrinėje kalboje dar turi „sąnario“, „(veido) bruožo“, „eilėraščio eilutės“ ir kitokių reikšmių⁸.

Iš čia duotų faktų matyti, kad nėra jokio reikalo *pántą* „gegnių juostas“ reikšme laikyti nebaltišku žodžiu. Kartu su minėtais savo artimiausiais giminaičiais jis sietinas su žodžiais *pántis*, *pinti*, latvių *pit* „t. p.“, prūsų *panto* „pančiai“, sen. slavų *pato* „t. p.“ ir t. t.⁹ Tokią žodžio *pántas* „gegnių juosta“ etimologiją puikiai paremia tikslūs jo atitikmenys gretimose slavų kalbose — lenkų dial. *pęto* „t. p.“ (ppr. tik daugiskaita *pęta*)¹⁰ ir baltarusių bei ukrainų dial. *nýto* „t. p.“¹¹.

⁶ Iš buv. Rytprūsijų tą žodį duoda: *J. Gerullis* ir *Chr. Stangas*. Lietuvių žvejų tarmė Prūsijoje, 1933, 87 psl.; *A. Bezenberger*. Lit. Forsch., S. 150, čia nurodoma ir forma *panta*; tik tokia forma duoda *H. Frischbier*. Preussisches Wörterbuch, II, 1883, S. 120.

⁷ *A. Bezenberger*, Lit. Forsch., S. 150; *H. Frischbier*. Preuss. Wört., S. 120; plg. ir *W. Ziesemer*. Preussisches Wörterbuch, I, 1935 tt., S. 4.

⁸ Dėl priesagos -tas darininių priegaidės ir jos kitimo žr. *K. Būga*. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, II, Göttingen, 1923, 114 ir tol. psl.

⁹ *K. Mülenbachs* — *J. Endzelins*. Latviešu valodas vārdnīca, III, Rīgā, 1927—1929, 78 lpp. ir *J. Endzelins* — *E. Hauzenberga*. Papildinājumi..., II, Rīgā, 1938—1946, 161 lpp.

¹⁰ *A. Walde* — *J. Pokorny*. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, II, Berlin, 1927, S. 661; plg. *K. Būga*. Zeitschrift..., S. 115; *K. Mülenbachs* — *J. Endzelins*. Latviešu..., 78 lpp.

¹¹ Dėl paplitimo šiaurės rytų Lenkijoje žr. *K. Nitsch*. Wybór..., str. 52.

¹² Dėl paplitimo Pallesėje žr. *J. Tarnacki*. Studia porównawcze nad geografiją wyrazów, Warszawa, 1939, str. 15.